

V

PRIKAZI

TRŠČANOST I MIŠLJENJE

O knjizi Damira Smiljanića *Biće od trske: antropologija u sinestetičkom pogledu*, Adresa, Novi Sad, 2020.

Aleksandar Risteski

Istorija filozofske antropologije obiluje različitim pojmovnim određenjima čoveka. Ova određenja predstavljaju izraz čovekove stalne potrebe da pojmovno artikuliše sebe i svoje okruženje, te u zavisnosti od polaznih pretpostavki poima sebe na različite načine. Kao primere možemo navesti koncepcije čoveka kao mikrokosmosa, bogolikog bića, društveno-produktivnog bića, ili pak kao životinje sa dodatkom slovesnosti kao vrsne razlike u odnosu na ostali živi svet.

Monografska studija Damira Smiljanića *Biće od trske: antropologija u sinestetičkom pogledu* preuzima na sebe zadatak da iz ugla sinestetike pruži konstruktivan doprinos pomenutim nastojanjima. Ovaj zadatak sugerise već drugi deo naslova, naime to da je autor primarno zainteresovan za tematizovanje tačke susreta teorije saznanja i filozofske antropologije. Sadržinsko određenje te tačke jeste *krhkost čovekovog telesnog bivstva*.

Delo predstavlja još jednu važnu studiju u nizu sinestetičkih oglada, ali i veoma vredan prilog studijama i popularizaciji sinestetike i nove fenomenologije u našoj filozofskoj javnosti. *Biće od trske* se nastavlja na prethodne autorove studije iz oblasti sinestetike: *Sinestetika* (2011), *Iritacije* (2014) i *Atmosfera smrti* (2018).

Pažnja autora usmerena je ka tematizovanju značaja i uloge krhkosti ili *trščanosti* čovekovog telesnog bivstva, kao medijumu najizvornijeg samoiskustva, čime se skreće pažnja i na bitnu antikartezijansku tezu o neraskidivosti sopstva i telesnosti. Za razliku od kartezijanskog videanja sopstva, koje se zasniva na nepremostivom dualizmu *res cogitans* i *res extensa*, pojam *trščanosti* upućuje na krhkost i ranjivost naše telesne egzistencije, odnosno, na bitnu ulogu koju one imaju i za sâmo mišljenje. Tek posredstvom iskustva *telesnog bola* postajemo svesni svoje krhkosti,

dok nam iskustvo „nesnosnog bola“ pruža uvid u ulogu i značaj telesnosti u određivanju naše egzistencije (Smiljanić 2020:5–6).

U vezi sa prvim delom naslova Smiljanić nam skreće pažnju na Paskalovo određenje čoveka kao *trске koja misli*. Bez ambicija da dovodi u pitanje momenat „umnosti“, autora najpre interesuje sama „trščanost“, jer se ona u novofenomenološkom duhu¹ tumači kao u bitnome određujuća i za umstveni aspekt, odnosno, za čovekov saznavni život u celini. Drugim rečima, čovekova umnost ne ukida i ne prevazilazi njegovu fragilnost, već je određena njome.

Pomenutu uslovljenost umnosti, pak, ne bi trebalo razumeti ni u isključivo egzistencijalističkom maniru. Čovekova krhkost nije samo nešto što ga podstiče da reflektuje o egzistencijalnim temama, poput prolaznosti života, njegovom smislu ili besmislu, o vlastitoj vremenitosti, itd. Trščanost

1 Termin „Nova fenomenologija“ (*Neue Phänomenologie*) vezuje se za filozofiju Hermana Šmica (*Schmitz*). Šmic upotrebljava prilog „Neue“ s ciljem kritičkog distanciranja od „stare“ fenomenologije. Da se poslužimo rečima samog Šmica: „Nova fenomenologija više ne pretenduje da nešto ustanovi sa apodiktičkom izvesnošću zauvek i za svakoga [...] Fenomenološka revizija služi tome da se približimo neproizvoljnom životnom iskustvu [*unwillkürliche Lebenserfahrung*], tj. onome što ljudi primete da im se desilo, a da to nisu s namerom sebi namestili“. (Vidi Šmic 2018:14–15) Osnova kritičkog odnosa nove fenomenologije prema staroj jeste uverenje da se fenomenologija previše oslanja na svoje apriorističke konceptualne sheme u tumačenju iskustva stvarnosti, zbog čega se neminovno dolazilo do izvesnih propusta u načinima samotumačenja i tumačenja vlastitog okruženja. (Šmic 2018:11–20. Vidi i Popović 2017:449–464)

uslovljava umnost time što i sama poseduje „svoju strukturu i svoja obeležja“ (Smiljanić 2020:139). Ona dakle prethodi čovekovoju intencionalnoj usmerenosti i orijentaciji u svetu.

Tematizovanje bića od trske osmišljeno je kao razmatranje sinestetskih efekata glavnih oblika iskušavanja čovekove krhkosti. Ovi oblici su *bol*, *bolest* i *starenje*.

Nazivi poglavlja *Hermeneutika bola*, *Simbolika bolesti* i *Fenomenologija starenja* već ukazuju na Smiljanićev odnos prema problematici. Pomenuti oblici iskušavanja vlastite fragilnosti ne mogu biti tumačeni isključivo kroz prizmu fizioloških, bioloških, medicinskih ili pak transhumanističkih kategorija poimanja. Ove kategorije ukazuju na neke aspekte i implikacije fragilnosti, ali u pojmovnom domenu svojih istraživačkih interesa. Pitanje o *hermeneutičkoj dimenziji* krhkosti, recimo, ostaje nerasvetljeno.

Bol, *bolest* i *starenje* nisu nešto što je lišeno smisla ili čemu bi se smisao naknadno morao učitavati prema proizvoljnim nađenjima. Ovi modusi, takođe, nisu tek reakcije našeg tela na okolinu, već čine bitan deo našeg samoartikulisavanja, rasvetljavanja, te građenja odnosa prema sebi i vlastitom okruženju, što se odražava kako na nivou subjektivnosti, tako i na onom intersubjektivnosti.

Paskalovo određenje čoveka kao *trске koja misli* Smiljanić tumači drugačije od Paskala. Prema Paskalovom viđenju čovek svojim mišljenjem trijumfuje nad sopstvenom krhkošću, jer zna za nju i mislima je obuhvata. Smiljanić Paskalovom određenju daje drugačije značenje: čovek naime misli *zato što je trska!* Nepotpuno bi bilo poimanje prema kojem bi se umnost pridodavala čovekovoju trščanosti kao vrsna razlika, jer su i čovekova pojmovnost i njome posredovano čulno

opažanje izgrađeni upravo na temeljima iskušavanja vlastite fragilnosti. Pitanje je u kojoj se meri, na koji način i koliko iscrpno filozofija posvećivala temi odnosa trščanosti i mišljenja. Bol, bolest i starenje stoga zavređuju posebnu pažnju sinestetičara.

Usled svoje neodloživosti i neizbežnosti, bol je snažan pokazatelj krhkosti². Bol nas „fiksira“ i „prikiva“ za sebe, pa se kao takav, kao neizbežan i neodložan, u odnosu na sve ono što može da se izbegne i odloži, nameće kao, uslovno rečeno, *najveći problem*, jer svojim „prepadnim karakterom“ on „potiskuje svaki drugi“ (Smiljanić 2020:35).

Bol je nešto trenutno, presecajuće, presretajuće, spopadajuće, a o bolovima govorimo i s obzirom na njihov intenzitet, podnošljivost ili lokalitet.³ No, od posebnog interesa jeste iskustvo kvalitativnih razlika različitih vrsta bola, te o bolu govorimo kao o „žestokom“, „blagom“, „tupom“, „probadajućem“, „oštrom“, „stravičnom“, itd. Bol nas *prikiva* za uzrok nezadovoljstva i ne mora biti samo fizički, već i duševni, kad je pogođena i sama „ličnost čoveka“ (Smiljanić 2020:42–43). Ovde se autor dotiče pitanja fenomena *patnje* i razlike između patnje i bola, čime se bavi detaljnije u zaključnom delu studije (vidi Smiljanić 2020:139–152).

Sinestetičko razmatranje bola kao jednog od pojavnih vidova krhkosti ukazuje na njegovu smisaonu dimenziju i bogat hermeneutički potencijal. Bol nas naime upućuje kako na otvaranje pitanja smisla, tako i pitanja

besmisla, čak univerzalnog besmisla, o čemu autor detaljnije govori na kraju studije, kada posvećuje pažnju pitanju ideje novog svetskog bola i metafizičkoj relevantnosti krhkosti. Na neintrojeksionistički način bol se tumači kao „trenutno nastupajući prepad koji pogađa ljudsko telo“ (Smiljanić 2020:67).

Smiljanić se osvrće na novofenomenološke studije Hermana Šmica, skrećući nam pažnju na bitne zaključke razmatranja smisla bola u okviru telesne dinamike i telesne komunikacije. Bol je nešto što može da se trpi, ali čije se postojanje ne može negirati. S bolom je neophodno izboriti se, ali i solidarisati. Hteli to ili ne, s bolom se živi i stari.

Niče je govorio o Sokratovoj „karakterističnoj“ zlobi rahitičara (Niče 1988:17), ukazujući na ono što je, bar prema njegovom uvidu, neosporna veza između bolesti ili telesnog nedostatka i ličnosnog sklopa i intelektualne delatnosti. Filozofskim tematizacijama pitanja uloge bolesti u samodoživljaju i doživljaju stvarnosti, Smiljanić nastoji da svojom studijom pruži doprinos iz ugla sinestetike i nove fenomenologije, tumačeći bolest kao „simbol fragilnosti ljudske egzistencije“ (Smiljanić 2020:75).

Za razliku od bola, bolest nije trenutna i prepadna. Simptomi mogu biti bolni, kao kad nas, na primer, oštar, iznenadni bol, ili tupi, kontinuirani bol upozoravaju na moguće probleme sa zdravljem koji su nastupili ranije, ili su tek u povoju.⁴ Bolest ne mora nužno biti praćena bolom, ali najčešće jeste. No, ona se javlja kao naličje zdravlja, a time i života, pa se

2 Ne uzimajući, naravno, u obzir slučajeve anesteziiranja.

3 Govorimo recimo o „stravičnom kuvanju u grudima“, „blagoj glavobolji“, „iritantnom bolu u leđima“, ili „nesnosnom bolu u rukama“.

4 Sa druge strane, odsustvo tog „prepadajućeg“ i „fiksirajućeg“ momenta može biti opasno, jer se nažalost neke bolesti zbog toga otkrivaju najčešće prekasno.

njena simbolika ogleda u tome što jeste najjasniji vesnik *atmosfera smrti*.⁵

Sa starošću se menja način na koji doživljavamo vlastitu vremenitost i usmerenost ka dimenzijama prošlosti i budućnosti. Pažnja sinestetičara je stoga usmerena na ispitivanje različitih vidova afektivne pogođenosti osveščivanjem i obznanjivanjem činjenice starenja. Pored toga, sinestetika pokazuje interesovanje za bitna fenomenalna obeležja ostarelog tela. Veza starosti sa ostalim vidovima čovekove trščanosti određena je njenom *vremenitošću*. Sinestetika vidi relevantan predmet svog promišljanja u atmosferskim doživljajima stvarnosti starog čoveka, uzimajući pritom u obzir vremenski, telesno-osećajni i tanaološki aspekt starosti.

Za razliku od uobičajenih pristupa fenomenu starenja, Smiljanić se ne ograničava na sociologističke i etičke vizure. No, kada je reč o tematizovanju čovekove trščanosti uopšte, bitno je imati na umu kritički odnos autora prema transhumanističkim pristupima,⁶ i prema onome što tumači kao *medicinsku kolonizaciju antropologije*.

Zaključni deo *Bića od trske* posvećen je razmatranju teme „novog svet-skog bola“ (Smiljanić 2020:139), u kojem se polazi od pitanja konsekvenci saznanja o vlastitoj trščanosti po naše predstave o životu. Ovaj deo posvećen je pitanju metafizičkog smisla bola ili svetskog bola.⁷

5 Više o smrti kao atmosferi vidi Smiljanić 2018.

6 Jer gubeći iz vida čovekovu trščanost ili smatrajući je za njegovo akcidentalno obeležje, transhumanizam gubi iz vida i čovekovu *čovečnost*.

7 Veoma su značajna zapažanja autora o nezaobilaznosti ovakvog načina tematizovanja, odnosno, o upisanosti metafizike u „tkivo našeg tela“ (Smiljanić 2020:142).

Tematizovanjem ideje pogodnosti svetom, odnosno, načinima na koji nas se svet „tiče u svakoj vrsti afektivne pogođenosti nekom ekstremnom situacijom“ (Smiljanić 2020:142), Smiljanić čini značajan osvrt ka misli Viktora fon Vajczekera. Na tom tragu autor poklanja pažnju bitnim uvidima koji su izraženi terminima poput: poredak bolova (*Schmerzordnung*), rad bola (*Schmerzarbeit*),⁸ te trebanje-da-se-bude-takvo (*So-sein-Sollen*) i ispunjenje naloga (*Gebo-terfüllung*).⁹

Monografska studija se ne završava pesimističkom konstatacijom bola kao neumitne stvarnosti, ali ni preteranim optimizmom u vezi sa autonomijom čovekove umnosti. Čovekova veličina ne ogleda se u umstvenom nadvladavanju sopstvene fragilnosti. Vrednost i dostojanstvo čoveka ogledaju se u rezonujućim efektima „trščanog mišljenja“ na dejstva okoline i na „odupiranja“ usled pogođenosti (Smiljanić 2020:150). Nastojeći da smisaono artikuliše vlastitu pogođenost svetom kao „poretkom bola“, čovek potvrđuje svoju veličinu.

Izvesno je da će za ovu studiju najviše interesovanja pokazati društvene i humanističke nauke. Međutim, kako se poduzeta razmatranja u studiji tiču svih nas, jer se tiču onoga što je neminovno svako od nas iskusio na neki način, očekivano je da knjiga naide i na širu recepciju. U ovome će joj sigurno pomoći konciznost i jasnoća koje odlikuju sam tekst knjige.

Biće od trske pruža uvid u jedan od mogućih odgovora sinestetike na metafizičko i antropološko pitanje o *conditio humana*. Studija na taj način dopunjuje i proširuje ideju sinestetike,

8 Primeri sinestetičkog opisa sveta.

9 Termini kojima se označavaju mogući načini odnošenja prema činjenici bola.

te je prikazuje kao *istinski tršćano mišljenje*, odnosno, mišljenje prijemčivo za čovekovu fragilnost, za iritacije i afektivne kvalitete kojima je uslovljen naš saznajni život.

Literatura

- Niče, Fridrih. 1988. *Sumrak idola ili kako se filozofira čekićem*. Beograd: Grafos.
- Popović, Una, „Pojam atmosfere u novoj fenomenologiji Hermanna Schmitza“, *Filozofska istraživanja* 37, izd. 3 (novembar 2017.): 449–464.
- Smiljanić, Damir. 2011. *Sinestetika: skica patičke teorije saznanja*. Novi Sad: Adresa.
- Smiljanić, Damir. 2014. *Iritacije: sinestetički ogledi*. Novi Sad: Adresa.
- Smiljanić, Damir. 2018. *Atmosfera smrti: studija iz sinestetike*. Novi Sad: Adresa.
- Smiljanić, Damir. 2020. *Biće od trske: antropologija u sinestetičkom pogledu*. Novi Sad: Adresa.
- Šmić, Herman. 2018. *Kratki uvod u Novu fenomenologiju*, preveo Damir Smiljanić, Novi Sad: Akademska knjiga.

